

Demokratske institucije i građanska mobilizacija

BOGOLJUB ŠIJAKOVIĆ

Filosofski fakultet, Nikšić

Društva tzv. "realno egzistirajućeg socijalizma" su društva izgrađivana dekretivno sa stanovišta jedne određene *teorije*. (Ovdje ostavljam po strani problem koliko je sam vrh vlastodržačke nomenklature u takvim društvima uopšte bio rukovođen bilo kakvom teorijom, a ne ustvari nespontanom nagonom za golom i apsolutnom *ličnom vlašću*.) Ta *metafizička* teorija, koja je služila kao uputstvo za upotrebu građevnog materijala real-socijalističkih društava, jeste jedna radikalno *monistička* teorija: odnosi unutar sfere političkog uspostavljeni su po modelu odnosa *Jednog i Mnoštva* kakav znaju već predsokratovci ili npr. novoplatonovci. Naime: svaka mnoštvenost, pluralnost, mogućna je (čak ontički) tek ukoliko je izvedena iz načelne i prevashodne Jednosti. Strukturalno gledano, objašnjava lački model za razumijevanje društava tzv. "realnog socijalizma" takođe bi mogao biti *totemizam* tribalnih zajednica: odnosi unutar njih uspostavljeni su s obzirom na apsolutno vladajuću ulogu totemskog pretka. Osim toga, i real-socijalistička i tribalna društva su naglašeno *simbolska*.

Nasuprot real-socijalističkom društvu, *građansko* (civilno) društvo je *samoorganizujuće pluralističko društvo*. Odnos Jednog i Mnoštva, kao model za političke odnose, u slučaju građanskog društva suprotan je prethodnom primjeru real-socijalističkog društva: Svaka jednost, moničnost, mogućna je ako je sekundarna, ako je poopštavanjem, univerzalizacijom izvedena iz pojedinačnosti, individualnosti. Uprošćeno i formalizovano govoreći, društva tzv. "realnog socijalizma" su kolektivistička i monistička, pa dakle monarhična i *fundamentalistička* društva, dok je građansko društvo individualističko i pluralističko, pa dakle poliarhično društvo.

Spekulativna teorija od koje polaze real-socijalistička društva odlikuje se između ostalog i *ignorisanjem realiteta* i s tim u vezi *strategijom imunizacije* na sve prigovore koji bi joj se mogli uputiti. Ovo uzmicanje od argumenata protiv nadoknađeno je izgleda time što ova teorija realno-politički sebe "argumentuje" represijom. Pomoću represije ova teorija je naknadno proizvodila stvarnost koja bi odgovarala toj teoriji.

Kada su argumenti represije međutim oslabili, kada su real-socijalistička društva destruisala sama sebe, kada je energetska splasnula ona monada (tj. sam vrh vlasti) koja produkuje kvazi-političko jedinstvo, - onda su se takva društva našla u PRED-političkom stanju. (Zatečene kao 'pred-moderne', zemlje Istočne Evrope sramežljivo stoje pred nemilosrdnim 'post-modernim' društvima Zapada.) Moment *samodestrukcije* kojim su obdarena društva realnog socijalizma govori upravo o tome da ta društva strogo govoreći nijesu *politička*, pogotovo ne *polisna*, - nijesu usmjerena na izgradnju *javne zajednice* u kojoj se politička moć proizvodi i komunikativno a ne samo administrativno. (Moglo bi se reći da je p o l i t i k a koja zajednicu razara ili silom stvara zapravo *contradictio in adjecto*.)

Kada je u real-socijalističkim društvima radikalno oslabila totalitarna instancija kao osnova svakog jedinstva i integritabilnosti (naime kada je iščezlo ono Jedno koje utemeljuje Mnoštvo), onda je prirodno da nastane najlošija varijanta anarhije i socijalnog haosa. Anarhija je posljedica monarhije tj. totalitarizma. - Pokazalo se da u real-socijalističkim društvima kao *predpolitičkim društvima* ne postoji nikakva institucionalna instancija koja stvarno povezuje građane, tj. koja bi bila sposobna da integriše društvo. Otuda su ova društva *atomizovana*, etnički, vjerski, staleški, kulturno itd. Otuda su ova društva u neprevladivim *predpolitičkim sukobima*, etničkim, vjerskim, staleškim, kulturnim itd.

Problem je: kako iz *predpolitičkog* stanja doći u *političko* stanje, tj. kako izgraditi građansko društvo; drugim riječima: kako iz diktature (bolje reći iz despotizma) u demokratiju? Prvi i najlakši odgovor je: Vrlo teško! Kroz čistilište!

Najizgledniji i čini mi se neminovan put ishoda jeste: IZGRADNJA DEMOKRATSKIH INSTITUCIJA I PROCEDURA kao neophodnog uslova za najprije političko a tek potom i ekonomsko osposobljavanje društva za funkcionisanje. Jedino se izgradnjom novih institucija može izgraditi novo društvo. (Ovo je upravo obrnuti marksistički postulat da su nove institucije društva posljedica zamišljenog razvitka tzv. proizvodnih snaga.)

Izgradnja demokratskih institucija i procedura - i to je ono što želim da istaknem - nije ovdje teorijski problem, već *praktično-politički problem*. - Teorijski gledano, mislim da bi se moglo lako pokazati da što je jedno društvo kompleksnije, složenije (nacionalno, konfesionalno, kulturno, socijalno itd.) - to njegovom organizovanju više odgovara model *liberalne demokratije*, koji naravno pretpostavlja da svako ispostavi svoj pojedinačni interes, da jedan interes ograničava drugi, da ti interesi ograničavaju moć vlasti ... Liberalno-demokratske institucije veoma su sposobne da izgrađuju takvu zajednicu koja lako integriše pojedinačne interese što ih svaki građanin ispostavlja kada stupa u veoma kompleksnu mrežu odnosa koju zovemo građansko društvo. Takvu integrabilnost omogućava *visok stepen univerzalizacije* karakterističan za individualističko društvo.

Praktično-politički, izgradnja demokratskih institucija i procedura u real-socijalističkim društvima pretpostavlja što veću *političku mobilizaciju građana*. (Demokratska društva se izgrađuju odozdo.) - Političke stranke, koje su i same rezultat političke mobilnosti građana, treba da vrata taj dug građanima i da budu jedan od uzroka političke mobilizacije građana. To je veoma važno i zbog toga što je vlast u real-socijalističkim društvima temeljito uklanjala svijest o drugim mogućnostima (u tome su teorija i praksa ovih društava frapantno jedinstvene), što je takođe uticalo na političku demobilizaciju građana (bolje reći podanika).

Stranke naravno ne postoje samo zbog toga da bi se održali višestranački izbori, koji su ključni moment legitimizacije. Postoji opasnost da se politička legitimacija u zemljama Istočne Evrope shvati samo kao *tehnologija prisvajanja vlasti*. (U Jugoslaviji se stranke na vlasti pozivaju na rezultate izbora kao na ishod rata.)

U društvima liberalne demokratije izvor legitimnosti se nalazi u unaprijed određenoj *volji pojedinca*. To znači da se kao odlučujuća stvar pokazuje to da izvor legitimnosti treba tražiti u *procesu nastajanja volje pojedinaca*. I tu smo kod jednog presudno važnog uslova za *političku mobilizaciju građana*, a to je *slobodna štampa*, tj. *slobodna javnost*.

Društva realnog socijalizma su društva *informativnih iluzija*. Sve što je namijenjeno javnosti, a nije gola naredba, lako može biti zapravo dezinformacija. Javni diskurs je nastavak tajnog diskursa, pa ima *ritualni* a ne komunikativni smisao. Politički mobilizovani građani moraju se izboriti da se institucionalizuju takve forme komunikacije koje su neophodne za *umno oblikovanje volje*. Demokratsko javno mnijenje mora da se stvara javno i argumentovano. Problem je naravno globalan: svi smo danas izloženi *informacijskom ekspanzionizmu* i medijskom *indukovanju* ne samo političke *volje*: naša "slobodna volja" bira to što je već izabrano i odlučuje o onome što je već odlučeno.

Politička zajednica se ne može izgrađivati bez komunikacije. *Službena javnost* POLITIČKI pasivizuje građane i u konačnom ishodu onemogućava izgradnju političke zajednice i demokratskih institucija.

Nasljednici i nastavljači političke moći koju je proizvodilo real-socijalističko društvo nastoje da *POLITIČKI demobilišu građane*. Najsnažnije sredstvo za *političku de-*

mobilizaciju građana je NACIONALIZAM. (Nacionalizam je naime NACIONALNA mobilizacija, i naravno može biti - najčešće i jeste - politički *upotrebljena*.)

Što se nacionalizma tiče, želio bih da istaknem sljedeće momente:

Nacionalizam je odnjegovan unutar totalitarizma. Totalitarizam, kao i nacionalizam, glavnu opasnost za sebe vidi u *oslobođanju individue*. Krv i tlo i ukorijenjenost u državnoj zajednici navodno su garantija individualne sigurnosti. Stoga svaki ovakav patološki nacionalizam hoće da se domogne *države*, da bi sebi obezbijedio pouzdano uporište. (Ali pojmu države prethodi pojam političkog, veli Karl Šmit.) A tamo gdje se nacionalisti domognu države - svi nose maskirne uniforme.

Naciokratija funkcionise kao zamjena za demokratiju. Potreba da svi budemo jednaki nije zadovoljena demokratijom, već naciokratijom koja nudi jednakost na nižem nivou, jednakost u plemenu, rodu, naciji. Ova vrsta neposredne (ili neoposredovane) tj. biološke/naturalističke jednakosti ustvari je osnova građanske nejednakosti.

Međutim, mislim da se jednim dijelom *problem nacionalizma krije u samoj liberalnoj demokratiji*. Liberalna demokratska država, budući zasnovana upravo na univerzalnom principu homogenizovanja društva, vodi *obezličenju* čovjeka. Čovjek postoji kao funkcionalizovani individuuum razbijen na mnoštvene socijalne uloge u komplikovanoj mreži odnosa koju nazivamo društvo. U potrazi za identitetom takav čovjek pristaje na trijumfalni povratak u izgubljeni nacionalni kolektiv. - Da li nam dakle nakon univerzalnog jezika ljudskih prava, tehnologije, ideje progresa, tzv. epohalne svijesti ... predstoji povratak u vavilonsko stanje pometnje i gubitka mogućnosti sporazumijevanja?

Bar kada je u pitanju Jugoslavija, ne smije se previđati da je problem nacionalizma tu utoliko komplikovaniji ukoliko prekriva realne, nerazriješene i nimalo nove probleme odnosa među jugoslovenskim etnosima. Nacionalizam ovdje dakle nije tek manipulativno sredstvo, već i sredstvo protiv snažnog osjećanja egzistencijalne nesigurnosti i ugroženosti, odbrambeno sredstvo koje psihološki zamjenjuje obrušeni temelj.

Dakle: put u građansko društvo moguć je kroz demokratske institucije koje treba da nastanu kao izraz praktično-političke mobilizacije građana, kao izraz spontaniteta u procesu univerzalizacije pojedinačnih interesa, a nipošto ne kao izraz *fundamentalizma* (nacionalnog, vjerskog, ideološkog, kulturnog).

Budva, 20. 5. 1991.

(Literarni dodatak godinu dana poslije:)

Tuđa Evropa i Domaća Vlast

Evropu sam upoznao na razne načine: čitajući, putujući, razmišljajući ... Ove uobičajene forme poznanstva neočekivano sam upotpunio u Sarajevu: tamo sam Evropu upoznao *spavajući*.

Prvi je sa Evropom spavao Zevs. On je ovu zgodnu feničansku princezu obljubio na prevaru. (Bio je to njegov manir.) Na rastanku, želeći joj sreću svaku, Zevs je bremenitoj Evropi darivao lovačko koplje koje uvijek pogađa cilj i skupocjeni nakit. Prekaljen u mnogim ljubavnim avanturama Zevs je zaista znao da odabere poklon. Sad kad više ne može da se brani nevinošću, Evropa je dobila moćno oružje. Na mjesto narušene Pravde stupila je sračunata Sila. Koplje uvijek pogađa cilj jer ima logističku podršku. Sva racionalnost je podjarmljena da bi lov bio uspješan. Svaki cilj Evropa će ostvariti. A cilj je ulov. - Tu je i skupocjeni nakit koji Evropi pribavlja novu privlačnost, spoljašnju i sjajnu, kojom bi se prikrio gubitak negdašnje nevinosti, unutrašnje i bajne.

Ovako obdarena Silom i Novcem uobrazila je Evropa da je sada privlačnija no što je ikada bila. Ko ne vjeruje - platiće.

Za razliku od Zeusa, ja nijesam spavao s Evropom već u "Evropi" - predratnom sarajevskom hotelu neke kategorije. Mimo moje evropske *slobodne volje* prilično rano me je probudio budilnik sa džamije kao vjerskog objekta. I to usred *građanske* Be-i-Ha. Ha, ha, ha! Čekajući doručak posmatrao sam svijet oko sebe. (Tako to rade pravi filozofi.) Shvatih da se zaista nalazim u Evropi.

Enterijer, namještaj ... (mrzi me da nabrajam) - sve je to djelovalo masivno i privlačno, ali i zastarelo, pohabano i našminkano. Trebalo bi da tako izgleda neka stogodišnja kontesa od Okcidenta: bogate haljine, skupi nakit, našminkano lice na kom je sleđen zaborav - nedostatak svijesti o sebi.

Koplje i nakit, sila i novac - to su sredstva pomoću kojih Zapadna Evropa komunicira sa nama. Toliko puta je prekršeno pravo, učinjena nepravda. Jezik sile i ignorancije, diktata i sankcije - to bi mogao biti evropski esperanto. Prividno nevina i umivena Zapadna Evropa kao da nema nikakve veze sa krvavim ratovima i revolucijama, kugom i fašizmom. Kao da je komunizam pao sa istočnog neba. (U Zapadnoj Evropi je mnogo toga KAO DA. Mogao bih sada razviti jednu teoriju o ljudskim pravima kao sredstvu manipulacije i destrukcije, ali me mrzi da zapadno-evropskoj nauci pridodajem još jednu teoriju među hiljadu i jednom.) Kad god je Zapadna Evropa (ZE) ili Evropska Zajednica (EZ) htjela da nam uvodi svoja prava - u ovoj zemlji je klanica. A kada se ZE-EZ ne interesuje za nas - ovom zemljom neograničeno vladaju ili Turci ili Komunisti. Ne bez drugarske podrške Evrope.

I naša vlast se prema sopstvenom narodu odnosi sa evropskim manirima. Naša vlast je stara i otrcana, a prodaje se za mladu i novu. Šta ti je marketing, taj izum Zapada. Kao da ta vlast nema nikakve veze sa prethodnom vlašću. Kao da nema nikakve veze sa ovim "prljavim i krvavim" ratom. Režimi u Srbiji i Crnoj Gori svima koji ih ne podržavaju uvode sankcije: finansijske, medijske ... Ova dva režima su se od samog početka, a njihovi počeci su revolucionarni, ponašala *konstitucionalistički*: ni za tren se nijesu odvajali od države, koristeći svoj monopol da reprodukuju sopstvenu vlast. Njihova *administrativna* pozicija tj. moć omogućila im je da donose zakone čija je glavna funkcija da učvršćuju vlast zakonodavca. Dok oni vladaju, vlast će postojati radi vlasti, vlast će vršiti vlast da bi i dalje imala vlast. Dilemu *ili* biti *moralno zaštićen*, naime odstupiti (koliko god) od vlasti da se ne bi odustalo od načela, *ili* biti *politički bezbjedan*, naime odustati od načela da bi se imala vlast, - oni su razriješili hvatanjem za rog vlasti.

Takva vlast je po mnogo čemu *evropska*. A narod je onda pod dvostrukim sankcijama. O, zar se i to može?!

24. 5. 1992.